

Üdfüvî ve Ebû't-Tayyib İbn Galbûn, Dimyat'ta Ebû Bekir b. Muhammed b. Yahyâ b. Ammâr, Kayrevan'da İbn Ebû Zeyd ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Dehmûn gibi âlimlerle tanıştı. Onlardan kıraat, hadis, fıkıh ve tasavvuf dersleri aldıktan sonra memleketine döndü. Değişik ilimlerde, özellikle Kur'an ve hadis alanında otorite kabul edildi ve kıraat ilmini Endülüs'e ilk getiren âlim olarak tanındı.

Meâfirî seyahatten dönüşünde Kurtuba'da imamlık yaptı; kıraat, tefsir ve hadis dersleri okuttu ve pek çok öğrenci yetiştirdi. Ebû Ömer İbn Abdülber, İbn Hazm, Abdullah b. Sehl el-Endelüsî, Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Havlânî ve İbn Sîde onun talebelerinden bazılarıdır. Daha sonra Meriye (Almeria), Mürsiye (Murcia), İlbîre (Elvira) ve Sarakusta şehirlerinde öğretimle meşgul olan, zühd hayatı ve sünnete bağlılığıyla tanınan Meâfirî 1 Muharrem 429'da (14 Ekim 1037) vefat etti. Ölüm tarihi Zilhicce 429 (Eylül 1038) olarak da kaydedilmiştir.

Bazı kaynaklar, Meâfirî'nin emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker yaparken sert davranmasından dolayı 425 (1034) yılında Sarakusta şehrinde on beş kadar fakih ve âlimin ona karşı ayaklandığını ve kendisini şehrin kadısı Muhammed b. Abdullah b. Karnûn'un kurtardığını bildirmektedir. Meâfirî'ye karşı çıkanlar, onun Harûrî (Hâricî) olduğunu ve sünnete aykırı hareket ettiğini iddia etmişlerdir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 568). Bu iddiaları inceleyen Ömer b. Hamâdî, Meâfirî'nin Hâricîliğe meylettğini ve sünnete aykırı davrandığını gösteren bir delil bulunmadığını söylemiş, onun yaşadığı dönemde Endülüs'te sünnet karşıtı hareketlere geçit verilmediğini, Meâfirî'nin eserlerinin ve talebelerinin onun Ehl-i sünnet yolunda bir Mâlikî olduğunu göstermek için yeterli sayıldığını ifade etmiştir. Meâfirî, bu olaydan sonra Sarakusta şehrini terk edip kenar bölgelere seyahatlere çıkmış ve öğretim çalışmalarını bu yörelerde sürdürmüştür. Ömrünün sonlarına doğru tekrar Talemenke'ye dönmüş, vefatına kadar burada yaşamıştır.

Eserleri. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. Beş ciltlik bir nüshasının Vatikan Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmektedir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 93). Meâfirî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *ed-De-lîl ilâ ma'rifeti'l-Celîl*, *el-Beyân fi i'râbi'l-Kur'ân*, *Fezâ'ilü Mâlik*, *Ricâlü'l-Muvaṭṭa'*, *el-Vüṣûl ilâ ma'rifeti'l-uṣûl*, *er-Risâletü'l-muḥtasara fi mezâhibi Ehli's-sünne*, *Kitâbü Yevm ve leyale*,

Fehrese, *er-Red 'alâ İbn Meserre*, *er-Ravza*. Meâfirî ayrıca Ebû'l-Arab'ın *Kitâbü Ṭabakâti 'ulemâ'i İrîkîyye* adlı eserini ihtisar etmiş, eser bu muhtasar şekliyle günümüze ulaşmıştır (nşr. Muhammed b. Ebû Şeneb, Cezâyir 1332/1914).

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, VIII, 32-33; İbn Beşkuvâl, *eş-Şıla*, I, 44-45; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 566-569; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kur-râ* (Altıkulaç), II, 733-734; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 178-180; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 120; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn*, I, 77-79; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 212-213; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 179-180; Ömer b. Hamâdî, "Kaḏıyyetü Ebî 'Ömer et-Ṭalemenkî el-Endelüsî", *Mecelletü Dirâsât Endelüsiyye*, sy. 3, Tunus 1989, s. 5-21; M. Fierro, "El proceso contra Abû 'Umar al-Ṭalamankî a través de su vida y su obra", *Sharq al-Andalus*, IX, Alicante 1992, s. 93-127; a.mlf., "al-Ṭalamankî", *El²* (İng.), X, 159; *el-Fihrisü's-şâmil*: *'Ulûmü'l-Kur'ân*, *maḥṭûṭâtü'l-tefsîr ve 'ulûmüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 93.

ERDOĞAN BAŞ

MEÂKİL

(bk. ÂKİLE).

MEÂLÎ

(مَالِي)

(ö. 942/1535-36)

Divan şairi.

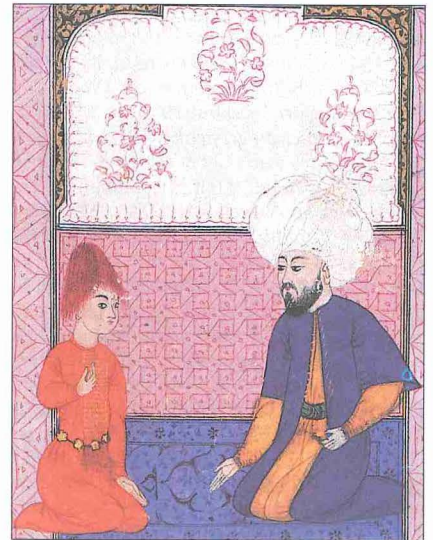
895 (1490) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. II. Bayezid dönemi âlim ve kadılarından Mustafa b. Evhadüddin Yaritharî'nin oğludur. Asıl adı Mehmed olup İstanbul kadısı olan babasına nisbetle Yaritharîoğlu, köse olduğu için de Köse Meâlî lakabıyla tanındı. Anne tarafından Fenârî ailesine mensup olan Meâlî iyi bir öğrenim gördü. Gerek ilmî kapasitesi gerekse ailesinin konumu sebebiyle iyi bir göreve tayin edilmesi beklendiği halde hezliyyâta düşkünlüğü ve gençliğinde toplumun ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden hak ettiği yerlere gelemeyi ve bazı kasaba kadılıklarıyla yetinmek mecburiyetinde kaldı. Mülâzemetinden sonra müderris olmak istediye de yine ahlâkî zaafı dolayısıyla bu göreve tayin edilmedi. Mihaliç, Kepsut ve Fırt'ta kadılık yaptı. Denizli kadılığı talebi de aynı sebepten geri çevrildi. Sofya ve Filibe kadılıklarının ardından, şehzadelikten tanıdığı Kanûnî Sultan Süleyman tahta çıkınca hayatı boyunca uhdesinde kalmak üzere Ge-

libolu kadılığına tayin edildi. Bolayır tevlîyetinin de eklendiği bu görevde on yıl kadar rahat bir ömür sürdükten sonra Gelibolu'da vefat etti ve oraya gömüldü.

Uzun burunlu, zayıf ve köse olduğu için kaynaklarda Meâlî'nin fizikî görüntüsü hakkında ayrıntılı bilgi verilmekte, güleç yüzlü, şirin sözlü, şakacı ve alingan olduğu belirtilmekte, hafifmeşrepliğinin ve kendisini görenlerin gülmeden edemedikleri garip görünüşünün mesleğinde yükselememesinde rolü olduğu kaydedilmektedir. Şairin meslekî bakımdan ilerlememesine sebep olan bir diğer husus şiirlerinde hezle ve müstehcenliğe devrin anlayışını zorlayacak ölçüler içinde yer vermiş olmasıdır. Meâlî müstehcenlik sınırını zorladığı, hatta zaman zaman aştığı için özel hayatında da sıkıntı çekmiştir. Kaynaklarda bu durumla ilgili olarak çeşitli anekdotlar nakledilir.

Meâlî'nin, kaynakların eskiden beri kayıp olduğundan söz ettiği mürettep divanı (*Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım*, s. 271) günümüze ulaşmamış, ancak eksik bir nüshası ile (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 552) mecmualar taranarak derlenen diğer şiirleri Edith Ambros tarafından *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16th Century* adıyla yayımlanmıştır (Berlin 1982). Eser bir kaside, bir Arapça kıta, beş tarih, sekiz murabba, bir destan, 270 gazel, otuz

Meâlî'yi bir öğrencisiyle tasvir eden minyatür (Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 772, vr. 311*)

altı Türkçe kıta ve altmış bir müfreden meydana gelmektedir. Meâlî'nin divanı içinde dikkate değer şiirlerden biri sekiz heceli, semâî tarzında kaleme alınmış olan destandır. Destanda, Osmanlı tarihlerinde Şeytankulu olarak zikredilen Şahkulu Baba Tekeli'nin (Karabıyıköğlü) devlete isyanı (917/1511) anlatılmakta ve bu isyana II. Bayezid'in müdahale etmesi istenmektedir. Destan elde mevcut, heceyle yazılmış ilk tam şiir olması açısından da önemlidir. Bu şiirin dikkat çeken bir diğer özelliği ise hece ve aruz birlikteliğinin divanlarda XVIII. yüzyılda başlayan bir gelenek olmayıp eskiden beri var olageldiğini göstermiş olmasıdır.

Genellikle dışarıdan alınmış bir muhtevayı ve geleneğin gerektirdiği duyularla ifade eden divan şiirinin bu özelliklerine uymayan Meâlî şahsî yaşayışını, arzu ve sıkıntılarını şiirlerine yansıtmıştır. İzlediği bu yol çağının alışkanlıklarıyla uyummadığı için yazdıkları kendisine zarar vermiş ve takipçisi de pek olmamıştır. Muhtevanın ötesinde yine kendi durumunu anlatmaya uygun bir form olarak divanında murabba ve kıta nazım şekilleriyle müfredlere fazla yer vermiştir. Umumiyetle sade bir dil kullanan Meâlî'nin şiirleri yer yer ince bir alay ve yergiyi ihtiva eder. Kedi mersiyesi böyle bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ* (haz. Filiz Kılıç, doktora tezi, 1991), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 390; Latîfî, *Tezkiretül's-suarâ ve tabîratü'n-nuzemâ* (haz. Rıdvan Canım, doktora tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, II, 499; Beyânî, *Tezkire* (haz. Aysun Sungurhan, yüksek lisans tezi, 1994), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 141; *Kühû'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 269, 271; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 844; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, vr. 84b; Nevzâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul 1852, s. 491; Riyâzî, *Riyâzû's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 129b; *Sicill-i Osmânî*, II, 127; Ali Nihat Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul 1948, s. 33-34; E. Ambros, *Candian Penstrokes: The Lyrics of Me'âli an Ottoman Poet of the 16th Century*, Berlin 1982, tür.yer.; a.mlf., "Apollinaire'e Öncülük Eden 16. Yüzyıl Şairi Meâlî: Ağaç Şeklinde Bir Osmanlı Figür-Şiiri", *JTS*, XXIV/1 (2000), s. 57-64; a.mlf., "Me'âli", *EP* (İng.), VI, 967; Turgut Kut, "XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinden Meâlî'nin Hece Vezinli Bir Destanı", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul 1984, s. 311; "Meâlî", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1986, III, 276-277; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 277; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı), Ankara 2001, I, 898; J. Rypka, "La qasida de Meâlî composée sur les proverbes turcs", *RO*, XVII (1952), s. 29-46; Mehmet Çavuşoğlu, "Bir

Divan Neşri Üzerinde Notlar", *Erdem*, I/3, Ankara 1985, s. 801-824; Mustafa İsen, "Divanlarda Heceyle Yazılmış Şiirler", *TKA*, XXXIX/1-2 (1991), s. 204-207; Mustafa Kutlu, "Meâlî", *TDEA*, VI, 166.

MUSTAFA İSEN

el-MEÂLİM

(المعاليم)

Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin

(ö. 968/1561)

kelâma dair eseri

(bk. TAŞKÖPRİZÂDE AHMED EFENDİ).

el-MEÂLİM

(المعاليم)

Fahreddin er-Râzî'nin

(ö. 606/1210)

usûlû'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf ve cedel konularına dair eseri.

Kitabın adı kaynaklarda genellikle *el-Me'âlim* olarak geçmektedir. Müellifin kendisi eserine isim vermemiş, içinde yer alan başlıklarda da "meâlîm" kelimesi kullanılmamıştır. Ancak kitabının baş tarafında eserin usûlû'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf, münazara ve cedel âdâbı olmak üzere beş disiplini içerdiği ifade edilmiştir. Öyle anlaşıyor ki "el-meâlîm" (işaretler) adı daha sonra kitap için uygun bir isim olarak kabul edilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin yazmayı tasarladığı bu geniş eseri tamamlayıp tamamlamadığı bilinmemektedir; onun sözünü ettiği beş disiplinden sadece ilk ikisine ait metinler sonraki dönemlere intikal etmiştir. Bu sebeple kitabın *el-Me'âlim* genel başlığından sonraki ismi içeriğine bağlı olarak değişmiştir. Eseri İbnü'l-Kiftî *Kitâbü'l-Me'âlim fi'l-aşleyn (İhbârü'l-ulemâ'*, s. 191), Safedî *el-Me'âlim fi usûlû'd-dîn ve'l-fıkıh (el-Vâfi*, IV, 255) şeklinde kaydetmiş, İbn Hallikân ise Râzî'nin *el-Me'âlim* başlıklı biri usûlû'd-dîn (kelâm), diğeri usûl-i fıkıhla ilgili iki eserinin bulunduğunu belirtmiştir (*Vefeyât*, IV, 249; krş. İbnü'l-İmâd, V, 21). Kâtib Çelebi, Fahreddin er-Râzî'ye *el-Me'âlim fi usûlû'd-dîn*, *el-Me'âlim fi usûlû'l-fıkıh* ve *el-Me'âlim fi'l-kelâm* olmak üzere üç ayrı eser nisbet etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1726-1727).

1. *el-Me'âlim fi usûlû'd-dîn*. Kelâm konularını on bölüm (bab) halinde inceleyen eserin içeriğini bir girişten sonra ilâhiyât, nübüvvet, âhiret ve imâmet kısımlarına ayırmak mümkündür. Giriş mahiyetindeki ilk iki bölüm istidlâle ağırlık veren bilgi bahsine ayrılmış, ardından bil-

giye konu teşkil eden hususlar (mevud-ma'dûm), vâcib-mümkün ve cevher-araz meselelerine temas edilmiştir. İlahiyât konularına ayrılan kısımda üçüncü bölüm olarak Allah'ın varlığı ve selbî sıfatları, dördüncü bölümde sübûtî sıfatlar, beşinci bölümde rûyetullah ve tevhid, altıncı bölümde kader bahisleri işlenmiştir. *el-Me'âlim*'in yedinci bölümü nübüvvetle ayrılmış olup burada Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, genel anlamda mucizeye yöneltilen eleştiriler ve cevapları, peygamberlerin vasıfları ve mi'rac gibi hususlar ele alınmıştır. Kitabın sekizinci bölümünde ölüm ötesi hayat konusuna bir giriş olmak üzere ruhun mevcudiyeti, bekâsı ve tenâsühün imkânsızlığı üzerinde durulmuş, dokuzuncu bölümde haşr-i cismânî ve kabir azabından başlamak üzere âhiret halleri kısaca anlatılmıştır. Son bölüm imâmete ayrılmıştır. Eserin birçok nüshası mevcuttur (meselâ bk. İÜ Ktp., AY, nr. 3613; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2257, Lâleli, nr. 2240; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 529; yurtdışındaki nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 921; M. Sâlih ez-Zerkân, s. 75; ayrıca bk. *Me'âlimü usûlû'd-dîn*, neşreden giriş, s. 9). *el-Me'âlim*, ilk defa Fahreddin er-Râzî'ye ait *el-Muhaşşal* ile bu eserin Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait *Telhîş*'inin kenarında *Me'âlimü usûlû'd-dîn* başlığı altında basılmıştır (Kahire 1323). Daha sonra *Uşûlû'd-dîn* adıyla Tâhâ Abdürraûf Sa'd (Kahire, ts.; Beyrut 1984) ve *Me'âlimü usûlû'd-dîn* adıyla Semîh Dügaym (Beyrut 1992) tarafından yayımlanmıştır. Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan, Muhammed b. Ebû Bekir b. Cemâa'ya ait eserlerden oluşan bir mecmua içinde (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1587) yer alan *el-Muğnî fi'l-kelâm* adlı risâlenin (vr. 22^a-29^b) *el-Me'âlim fi usûlû'd-dîn*'den yapılmış bazı seçmelerden oluştuğu kaydedilmektedir (Şeşen, II, 250). İbn Amîre'nin *el-Me'âlim*'e tenkidî mahiyette bazı fassılar eklediği belirtilmektedir (*DMBİ*, VI, 255; *DİA*, XIX, 313). Ayrıca İbnü'l-Lebbûdî'nin esere bir şerh yazdığı (*DİA*, XXI, 122; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1727), bu şerhe ait iki nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu (Ayasofya, nr. 2321; Lâleli, nr. 2360) tesbit edilmiştir. Kâtib Çelebi, *el-Me'âlim*'in Cemâleddin Muhammed b. Abdülkerim el-Halebî tarafından *'Umdetü'l-âlim fi'htîsârî'l-Me'âlim* adıyla ihtisar edildiğini (*a.g.e.*, II, 1168, 1727), Bağdatlı İsmâil Paşa da eserin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b.